

Oponentní posudek na doktorskou disertační práci Jany Kuklové: Média jako prostor k poznávání světa

Předložená doktorská práce představuje promyšlený koncept pojednávající o zrození nového typu epistemologie, jenž souvisí se vznikem a působností masových médií.

Autorka nejprve odkrývá důsledky, jež má mechanizace, komputerizace, matématizace na samotnou povahu médií, to znamená na jejich proměnu na média masová. To, oč autorce v posledku jde, je, řečeno heideggerovsky, porozumění bytnosti média, a nebo médií vůbec. Tomuto cíli odpovídá i struktura práce; autorka formuluje vlastní myšlenková východiska pojetí média (je jimi Heideggerova analýza bytnosti techniky), v tzv. předběžné charakteristice média (se věnuje důsledně filosoficky médiím a v souvislosti s tím dále polemice vůči obvyklým, po povrchu klouzajícím charakteristikám typu: médium je prostředkem komunikace, m. umožňuje dialog, m. je nosičem informací apod.) a ve vlastním korpusu práce potom vychází, rozvíjí i kritizuje Flusserovu koncepci „aparátu“, již chápe jako podstatný rys média. V souznění s uvedenými autory (Heidegger a Flusser) ilustruje proměny, které masová média vyvolávají v lidském myšlení, jak posunují a svým způsobem deformují vztah člověka ke světu, a především, jak mu vposled znemožňují vztahovat se bytostně k sobě samému a druhým lidem.

Ukazuje, že média provozují zvláštní způsob sdělování, slovo je nahrazeno obrazem (technickým obrazem), dochází ke ztrátě slova (logu), tím i ztrátě smyslu, a nebo ještě lépe smyslu pro smysl věcí. Nástrojní – instrumentální charakter média nevstupuje jen do způsobu poznávání a sdělování, ale také do obsahu poznávaného a sdělovaného. V tom tkví latentní nebezpečí médií, neboť nezasahují jen sféru jazyka a řeči, ale také sféru myšlení. Výstižně to charakterizuje: „Pokud zůstaneme v neporozumění médiu (to znamená u jeho povrchní charakteristiky N.P.) a jeho podstatě v takové míře, v jaké jí jsme dnes, hrozí nám v konečném důsledku ztráta schopnosti myslet.“ (str. 16)

Výrazným rysem textu je, že i když vedle filosofických autorů pracuje se širokou škálou autorů ponejvíce nefilosofického charakteru, kteří se v dnešní době médii zabývají (Postman, Bateson, McLuhan, Baumann, Kelemen, Mander ad.) činí tak výslovně filosoficky a vytrvale setrvává u snahy postihnout ontologický, nikoli sociologický, psychologický nebo politický rozměr tématu. Na řadě klíčových pojmů z oblasti médií, jako je například informace, objektivita, fakt ukazuje specifičnost filosofického porozumění pojetí uvedeného pojmu. Informace, fakta a data nejsou žádné objektivní danosti, jak se může zdát naivnímu vědomí, ale médii konstruované cíleně, přesně dávkované, pragmaticky založené sdělení, formulované s cílem určitým způsobem ovlivňovat veřejné mínění a pronikat účinně do myšlení lidí. Média mají charakter glajchšaltujícího aparátu (viz. Flusserův koncept). Cílem manipulativního působení dnešních masových médií je proměna myšlení v ne-myšlení.

Významné jsou pasáže dotýkající se proměny horizontu a horizontovosti světa opět ve strukturálně – fenomenologickém kontextu od Flusserova horizontu založeném na bodovém univerzu, k Heideggerově a Patočkově horizontovosti jakožto kontextu, pozadí, na němž teprve mohou jsoucna vyvstávat jakožto jsoucí. Bez zakotvení, bez pohybu z centra přirozeného světa k jeho horizontu není možné lidské pobývání ve světě, takto pojatý pohyb ukotvení, zrání, seberealizace, sebehledání, pohyb sebezpřesahování je nutně v kolizi s představou mediálně prezentovaného života jakožto nepřerušované série dosažených úspěchů.

Za podstatnou považuji v práci analýzu vnitřní a vnější ustrojenosti médií – tzv. vrstvy médií, technický prostor, v němž se podle autorky teprve může ukázat pravá bytnost médií (život redukuje na pouhé fungování) a analýzu charakteru pohybu médií. Ten představuje zvláštní okřesek fenomenologické analýzy – autorka ukazuje, jak mediální technizace a technologizace, mechanizace a matematizace odklání naše myšlení od kontinuity, a přivádí je ke komputaci, koláži, montáži, odklání naše myšlení od celku, vědomí jednoty, popřípadě řádu, souvislosti či harmonie a proměňuje je na snůšku fragmentárních banalit.

Konstituce práce je dále poněkud překvapivá. Závěr není „na závěr“, ale zhruba ve dvou třetinách textu, uzavírá tedy první, můžeme říci ontologickou část úvahy o bytnosti médií. Překvapivé pro mě je i to, že bytostné tázání přechází v praktické úvahy a návrhy jak eliminovat škodlivé vlivy médií (počítačů, televizí) nejen na myšlení, ale i na psychické a fyzické zdraví (zabudovat pojistky do počítačů apod.). Návrhy jsou technicko, regulativně-právní povahy (navrhované zákony), a v tomto okamžiku postrádám především to, co by mělo mít svůj prostor na pedagogické fakultě a to jsou možnosti, ale také meze výchovy a vzdělávání ve vztahu k médiím.

Práce však uvedeným závěrem nekončí, pokračuje částí nazvanou Poznámky a úvahy, jsou celkem čtyři a dají se číst samostatně. Jejich zařazení považuji za smysluplné, neboť „domýšlí“ a dotahují ten původní ontologický kontext, v němž jsou původně média promyšlena, do konkrétních souvislostí. V první studii „K autistickému modu pobývání“ autorka ukazuje na nápadnou podobnost myšlení autistů a komputerového programu, zároveň ukazuje i možnosti, jak hlouběji právě díky této analogii zapouzdřeného a předem naprogramovaného myšlení, proniknout do myšlenkových pochodů, prožívání a jednání autisty s cílem mu výchovně nebo terapeuticky pomoci. Z hlediska filosofie výchovy je nejzajímavější úvaha K duchovní situaci žáka v „mechanickém věku“, považuji ji za jednu z nejzdařilejších fenomenologických analýz právě díky tomu, že autorka je s to, střídat perspektivy nahlédnutí smyslu výchovy a vzdělávání, a to jak z pozice vzdělávaného tak vzdělavatele.

Práce je filosofická, hluboká a autorka v ní na mnoha místech prokázala skutečnou erudici. Patří k těm disertačním pracím, které si zaslouží být publikovány. Předtím musí však být podrobena přísné jazykové revizi.

Téma je vysoce aktuální, zvláště pro současnou školu, v níž mediální výchova představuje jedno z klíčových témat, s jehož výukou si současní studenti, budoucí učitelé často bud'

nevědí rady, a nebo ho prezentují bez hlubšího porozumění medialitě média samého, na úrovni naivního vědomí nebo v rovině čistě technologické.

Lze konstatovat, že disertace splnila stanovený cíl, autorka věnovala velkou pozornost metodologickým východiskům práce (jde o fenomenologickou analýzu médií).

Disertace splňuje podmínky kladené na toto řízení. Doporučuji ji k obhajobě.

V Praze 15. 7. 2015

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.